

Beszámoló a Nyugdíj és gyermek 2.0 c. konferenciáról*

Botos Katalin

A nyugdíj és gyermekvállalás összekapcsolásának elméleti indokoltsága és gyakorlati szükségessége már legalább egy évtizede foglalkoztatja a magyar közgazdász szakma azon részét, amelyet aggaszt az ország demográfiai helyzetének romlása, és megoldást keres a javítására.

E kérdésről 2012-ben nagy érdeklődést kiváltó konferenciát tartottak Budapesten. Ennek előadásai és hozzászólásai a Kovács Erzsébet (Budapesti Corvinus Egyetem) által szerkesztett könyvben meg is jelentek. Azóta a kérdésről való gondolkodás, a megoldáskeresés még intenzívebbé vált, s ahogy nőtt a probléma, úgy nőtt a közvélemény és politika figyelme is a kérdés iránt. A téma a Magyar Nemzeti Bank Versenyképességi program 330 pontban című kiadványában is megjelent.

Ezért gondolta úgy több szakember, hogy hét év után érdemes volna megismételni a 2012-es konferenciát „Nyugdíj és gyermek 2.0” címmel. Ezen elmondták a témával foglalkozók – elsősorban egymásnak és egymással ütközve –, hogy hol tartanak a gondolkodásban és a kutatásokban, és mire jutottak.

A civil erőfeszítéssel megszervezett konferenciát a Népesedési Kerekasztal támogatásával 2019. június 13-án tartották meg a Budapesti Corvinus Egyetemen kifejezetten tudományos céllal. A tudományosságtól nem tartották idegennek a szervezők – sőt úgy gondolták, hogy a közgazdaságtan „köz” előtagja arra kötelezi a szakmát –, hogy konkrét megoldási javaslatokat is tegyenek. Ezek korántsem voltak azonosak, de a résztvevők többsége az alapgondolattal egyetértett: a nyugdíjjáradékot valamiképpen össze kell kapcsolni a vállalt és felnevelt gyermekekkel. Hangsúlyozásra került, hogy a reformra elsősorban a rendszer igazságosabbá tétele céljából van szükség, hiszen a mai nyugdíjrendszer kifejezetten gyermekellenes. Aki ugyanis gyermeket vállal, mind aktív korában, mind később, nyugdíjasként, előnytelenebb anyagi helyzetben van a hasonló helyzetű, ám gyermeket nem vállaló polgártársaihoz képest. Holott a felnövekvő nemzedékre mindenkinek szüksége van, a gyermekes és gyermektelen polgároknak egyaránt. Abban is egyetértés volt, hogy a gyermektelenek

* A jelen kiadványban megjelenő írások a szerzők nézeteit tartalmazzák, ami nem feltétlenül egyezik a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontjával.

*Botos Katalin a Szegedi Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem emerita professzora.
E-mail: evmkabor@gmail.com*

számára is méltányos lehetőségeket kell garantálni időskoruk biztonságára. A reformnak tehát valamennyi magyar polgár érdekét kell szolgálnia.

A konferencián 12 előadás hangzott el. A résztvevők többsége tudományos fokozattal rendelkező szakértő volt.

A bevezető előadást *Demény Pál*, a nemzetközi hírű, Szent István-renddel kitüntetett demográfus tartotta. Az előadó az Alaptörvényből vezette le, hogy hazánkban milyen módon biztosítandó az időskori létbiztonság: „Magyarország az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével segíti elő” (Alaptörvény, XIX. cikk 4. pontja). Az előadó szerint ez a fogalmazás visszafogott: a „segíti elő” értelmezhető utalásként, arra, hogy az időskorú megélhetés biztosításának mindkét komponense – az egységes állami nyugdíjrendszer és öngondoskodás – fontos, de relatív súlyuk nem meghatározott. A múltban az elégséges időskori biztonság szükségessé tette elégségesen magas számú gyermek felnevelését produktív felnőtt korukig. A modern társadalmakban létrehozott állami nyugdíjintézmények és az egyéni megtakarítások lehetőségei nagyban hozzájárultak a termékenység gazdaságilag szükséges szintjének lényeges csökkentéséhez és a korábbi intergenerációs transzferkapcsolat kulturális és ideológiai alapjainak radikális erodálásához. Nyilvánvaló azonban, hogy egy, a népesség egyszerű újratermelését sem biztosító kollektív demográfiai viselkedésből fakadó eltorzult korstruktúra aláássa a modern állami nyugdíjrendszerek életképességét. Ugyanakkor egyéni megtakarítások szempontjából bünteti azokat a szülőket, akik gyermekek nevelésével nagyobb arányban járultak hozzá a produktív korú népesség legalább valamelyes növeléséhez. A vázolt szituációban a kollektív érdek megkíván egy családbarát, vagyis termékenységnövelő fordulatot. Az állami nyugdíjrendszer megfelelő reformja nagyban hozzájárulhat egy ilyen fordulat sikeréhez. A cél egyszerűen fogalmazható: szükség van az egyéni termékenység és az időskori anyagi biztonság intézményesen rendezett, újbóli összekapcsolására. A pronatalista szándék természetesen harmóniában van a méltányosság kívánalmával.

A jeles demográfus 34 éve megfogalmazott javaslata szerint a megoldás az lenne, ha a befizetett járulékok bizonyos, az állam által meghatározott hányada a szülőkhöz kerülne átirányításra. A reform bevezetése nem tenne különbséget a már nyugdíjban lévők és a jövőben nyugdíjkorba lépők között. Automatizmus lenne, egyszerű, s bár fokozatossággal, de megvalósítható. A reform hosszú távú fenntartása hatékonyságának lényeges feltétele, ennek megfelelően lehetőleg alkotmányos védelmet kívánna, hogy az egyre idősödő társadalomban ne kerüljön sor folyamatos reformokra, amelyek a rendszer hatékonyságát, beleértve a pronatalista hatást is, aláásnák.

Botos Katalin és Botos József is amellett érvelt, hogy a nyugdíjrendszerben alapvető paradigmaváltásra lenne szükség. A korábbi biztosítási paradigmát, mi szerint

önmagunknak „gyűjtünk” nyugdíjas korunkra befizetéseket, fel kell váltania befektetési, méghozzá a humán-befektetési paradigmának. Látni kell, hogy a nyugdíjjáradékot nem magunknak fizetjük, hanem az előző generációnak, amely vállalt és felnevelt minket, és jelentős energiát – pénzt és időt – fektetett be ebbe a „vállalkozásba”. Ennek törlesztése méltányos, és ezt jelenti az általunk teljesített befizetésekből a nyugdíjasok által kapott járadék. A gyermeknevelésbe természetesen a szülők mellett az állam (azaz a többi polgár is) is befektet. Míg az állam számára a felnövekvő munkavállalók közteherfizetési (adók és járulékok) biztosítják a ráfordításai megtérülését, a szülőknél ilyen kapcsolat nincs. Valójában a gyermekes párok *kettős járulékot* fizetnek: a „hivatalos” nyugdíjjáradékot munkabérük után, és a gyermekek felnevelésére fordított összeget, (amelynél levonjuk azt, hogy kaptak támogatást a gyermekneveléshez). Még így is jelentős azonban a családi tehervállalás. Méltányos lenne ezért a munkaviszonytól függő nyugdíjjáradék kiegészítése egy gyermekfedezetű csatornával, amely a képzésükre ráfordított erőfeszítések arányában „honorálná” a gyermeket vállalók befektetését. Ugyanakkor át kellene tekinteni a mai nyugdíjcélú megtakarítási formákat, és egyértelmű prioritást adni a kifejezetten időskori biztonságot garantáló nyugdíj-előtakarékosságnak. Erre azt a pénzt fordíthatnák a gyermektelenek, amelyet *megtakarítanak* azáltal, hogy *nem kell gyermekekre költeniük*, függetlenül attól, hogy a gyermektelenség szándékos-e, vagy sem. Ez a megoldás abszolút igazságos. Azt mondhatjuk, hogy ily módon a gyermeket nevelők e tény alapján kapnának gyermek-fedezetű nyugdíj-kiegészítést, míg a gyermektelenek eszközfedezetű megtakarítással egészíthetnék ki munkanyugdíjukat. Hosszabb idő távlatában ez a rendszer pronatális hatással is járhatna, túl azon, hogy a rendszert alapvetően igazságosabbá tenné. Sok egyéb szempontot is figyelembe véve magát az állami kötelező rendszert is célszerűbb lenne pontrendszeres alapra helyezni, ami számos más, a rendszerben meglévő feszültséget is enyhíthetne.

Morvay Zsuzsa a Nagycsaládosok Egyesülete képviselőjeként hangsúlyozta, hogy a társadalombiztosítás fenntartásához a járulékfizetőknek mint korosztálynak az újratermelésére, azaz kellő számú gyermeknek járulékfizetővé való felnevelésére is szükség van. A társadalombiztosítási nyugdíjrendszer fenntartásához az aktív korú biztosítottak tehát nemcsak pénzben, hanem gyermekneveléssel is hozzájárulnak, amit azonban a jelenlegi nyugdíjrendszeri feltételek csak elégtelen mértékben vesznek figyelembe. Felhívta a figyelmet a külföldi munkavállalás miatti jövedelemkiesésre, ennek nemzetközileg szükséges rendezési kérdésére. Az általa kifejtettek közel álltak a Botos József és Katalin által képviselt koncepcióhoz.

Gál Iván Róbert és Medgyesi Márton tanulmánya azt célozta, hogy a gyerekekre fordított ráfordítások alapján indokolt intergenerációs újraelosztás mértéke meghatározható legyen. Bár vizsgálatuk szerint az Európai Unió tagállamainak nagyjából fele érvényesít valamilyen, a gyermekneveléshez kötődő kedvezményt

nyugdíjrendszereiben, ezek az elemek csupán szimbolikusak. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszerek ellátás-megállapítási szabályai többnyire és leginkább a járulékfizetési élettörténetre épülnek, vagy azt modellezik valamiképp, egy olyan transzferfolyamat tehát, amelyet a várományos a magánál idősebbeknek fizetett ki. Mindez azon nyilvánvaló tény ellenére történik így, hogy a kifizethető nyugdíjak összege valójában nem ezen múlik. A várományos nyugdíja azon múlik, hogy a nálánál fiatalabbaknak mekkora a járulékfizető képessége. Azon tehát, hogy mennyit investáltak emberi tőkékünkbe, gyermeknevelés, gondozás, ellátás, családtámogatás, oktatás, egészségi kiadások és egyéb formájában. Ez az inkonzisztencia önmagában még nem teremt egyenlőtlen feltételeket, ha a két ellentétes irányba, az aktív korúaktól a gyermekek felé és az aktív korúaktól az idősek felé folyó transzferáramlatok korrelálnak egyéni szinten. Az előadók megállapították, hogy nem ez a helyzet. A gyermeket nevelők lényegesen több transzfer adnak aktív korukban ugyanazért az időskorban megkapott transzfercsomagért, mint a gyermeket nem nevelők. Vagy másként, ugyanazért az időskorban kapható transzfer tömegért a gyermeket nevelőknek lényegesen többet kell fizetniük aktív korukban, mint a gyermeket nem nevelőknek. Állításukat a Nemzeti számlákban és a Háztartási szatellit-számlában található tételek életkor szerinti felbontása alapján felrajzolt, gyermeknevelés szerint megbontott stilizált életpályákkal, illetve a kérdéses életpályák során felhalmozódó transzfer tömegek jelenértékeinek összehasonlításával támasztották alá.

Banyár József úgy látja, hogy a nyugdíjreform körüli nézetek a pronatalista hatás elvárása vagy éppen ellenzése körül foglalnak állást. Véleménye szerint azonban a gyermekvállalás növekedése csak mellékhatás lenne. A szükségessé váló reform fő indítéka nem ez. Szerinte a gyermekvállalást azért kell figyelembe venni a modern, folyó finanszírozású nyugdíjrendszerben (és kizárólag abban), mert a jelenlegi gazdaságilag *skizofrén rendszer*. A felnevelt gyermekek (és unokák) járulékfizetési kapacitását osztja el, ugyanakkor egyáltalán nincs tekintettel arra, hogy ennek a kapacitásnak a létrejöttéhez ki, mennyivel járult hozzá. A felnevelt gyermek és az ígért nyugdíj között jelenleg nincs semmiféle automatizmus, amely a két oldalt egyensúlyba hozná. *Banyár József* szerint, szélsőségesen fogalmazva, *nyugdíjra gyakorlatilag csak a gyermeknevelés jogosít*. Ha valakinek nincs gyermeke, vagy ezt nem vállalja, tegyen félre idős korára, egy eszközfedezetű rendszerben. A szerző szavaival: senki ne számítson arra, hogy a meg nem született és fel nem nevelt gyermekek nyugdíjat fognak adni neki. A recenzens véleménye szerint éppen ez teszi a két kérdést – a járulékfizetésen túli megtakarítás alapos átgondolását és rendkívül biztonságos szabályozását a gyermekek után járó nyugdíj meghatározásával – közel azonos fontosságúvá.

Szegő Szilvia és *Giday András* ugyancsak megfogalmazta a mai nyugdíjrendszer korrekciójának szükségességét. A két szerző szerint a mai rendszer – *hamis demográfiai üzenettel* – azt állítja, hogy létezik stabil nyugdíjrendszer gyerekek nélkül.

A szerzőpáros a nyugdíjkérdést egyértelműen a születés-ösztönzés eszközének tekintve sajátos reformelgondolást vázolt. Oly módon oldaná meg a gyermekvállalásra ösztönzést, hogy a gyermekek utáni *államháztartási befizetések* egy részét egy külön alapba utalnák. (Figyeljünk a fogalmazásra: az „államháztartási befizetés” adó és járulék egyaránt lehet.) Modelljük szerint öt éven át történő befizetés elegendő lenne ahhoz, hogy a 65 éven felüli szüleiik gyermekenként 20 000 Ft havi ellátást kapjanak, a szerzők javaslata szerint 40–60 százalékos megosztásban apa-anya között. Ha az alapban több összeg gyűlne össze, azt visszakölcsönöznék az államháztartásnak a kapcsolódó területek finanszírozására. E modelltől hazai foglalkoztatást és gazdasági növekedést várnának.

Tóth I. János azt javasolta, hogy kombináljuk a tradicionális és a modern nyugdíjrendszert. Hasonlóan a Szegő–Giday-elgondoláshoz azt veti fel, adjunk lehetőséget arra, hogy a szülők nyugdíjának egy része közvetlenül a saját gyermekeiktől származzon. Azaz a felnőtt emberek adóbefizetésüknek – ő kifejezetten az *szja-t* említi – egy részét a nyugdíjas szüleiiknek utalhassák, sőt az összeg megosztását (beleértve a 0–0 százalékot) is rábízná a felajánlókra. Ez véleménye szerint növeli az adományozó autonómiáját és csökkenti a bürokráciát.

Némiképp hasonlóan a szülőknek száná *Németh György* is az államháztartási bevételekből kiszakított juttatásként a gyermekeik bruttó bérének meghatározott százalékát. Ő kifejezetten azt hangsúlyozza, hogy a nyugdíjrendszeren kívül kell megoldani a pronaális ösztönzést.

Mihályi Péter a mainstream közgazdaságtan formanyelvén fogalmazva tárgyalta a kérdést. Szerinte a mai magyar családok, amikor döntést hoznak a gyermekvállalásról, akkor az egyéni haszon esetében meredeken csökkenő egyéni határhaszonnal és alig-alig csökkenő átlagköltségekkel számolnak. Másfelől viszont az egymást követő gyermekek felnevelésével járó határköltségek egy fejlett társadalomban alig csökkennek – megmaradnak az átlagköltség közelében. Nyilvánvalóan a legdöntőbb költségtényező a feláldozott munkakereset, hiszen a növekvő gyermekszám mellett az anyák munkavállalási lehetősége egyre nehezebbé válik, így az életpálya-kereset gyorsan csökken. A megszületendő gyermekek társadalmi hasznossága közel azonos, nincs csökkenő hozadék. Így demográfiaailag kívánatos lenne a családokat több gyerek vállalására ösztönözni. Szavai szerint azonban az „állami segítség csak arra jó, hogy a gyermekvállalással összefüggő terhek nyomán kialakuló aránytalanságokat enyhítse, de arra nem, hogy érdemben növelje a szülési kedvet.”

Bartha Attila kevésbé a nyugdíjreformok szükségességét, mint inkább megvalósíthatóságát vizsgálta szociológiai-politológiai szempontból. Elemezte, kik lehetnek a nyugdíjreformok fő támogatói, hogyan viszonyulnak a kérdéshez a technokraták és a politikai választott vezetők. Mi van akkor, ha az érintett aktorokban nem nagy a reformszándék az ügy politikailag kényes volta miatt. Ugyanakkor, a fenntarthatóság

problémáit érzékelik. Ilyenkor a fenntarthatóságot javító reformlépések elsősorban *parametrikus* jellegűek lehetnek, mivel *paradigmatikus* reformok feltételeznék a reformokat kísérő közpolitikai diskurzusok jelentős többségi támogatottságát. Ez az összefüggés tipikusan nem áll fenn a nyugdíjrendszerek olyan reformjainál, amelyek akut közpénzügyi válsághelyzetek elhárításakor történnek – de elvben fennállhat a hosszabb távú demográfiai, családpolitikai folyamatok diszkurzív kontextusában, mint amiről most szó van.

Benda József a demográfiai helyzet elemzésével rámutatott, hogy az utolsó óra hatvanadik percében van a magyar társadalom az egyértelmű és drasztikus népességcsökkenés bekövetkezésének folyamatában. Ehhez többek között a nyugdíjrendszer is hozzájárult, mivel gyermek nélkül is garantálta az idős kori megélhetést. A szülőképes korú nők arányának csökkenése igen fontossá tenné a *kifejezetten sokgyerekes családra való ösztönzést*. Ezért a felnevelt gyerekek szerepét a nyugdíjrendszerben is nyomatékosra kellene tenni. Szerinte azonban ez lassan hat, és – tekintve a demográfiai determinációk súlyosságát – további gyors intézkedés is kellene.

A konferencia azt a célját, hogy ütköztesse a nézeteket, mindenképpen elérte. Nyugdíjrendszeren kívül, vagy belül oldva meg az ösztönzést a gyermekvállalásra, a pro-natális hatást célozva, vagy azt csak mellékhatásnak tekintve, de a gyermekvállalás kérdése mindenképpen kapcsolatba hozható *a társadalom nagy elosztó rendszereinek működésével*. Talán nem illúzió azt várni, hogy a hosszú távú fenntarthatóság szempontjai a nyugdíjreformot illetően – Bartha Attila megfogalmazásában – „a demográfiai, családpolitikai folyamatok diskurzusában” leküzdik az aggályokat, és létrejöhet egy konszenzusos, megvalósítható javaslat.